

ZOMBORY MÁTÉ*

Aktuálpolitika és historiográfia között: Kasztner Rezső mentőakciójának utóéletei

Olosz Levente: *Narratívák fogságában. A Kasztner-ügyről szóló tudományos és közéleti diskurzusok története*. Budapest: Clio Intézet, 2022. 242 oldal (Clio kötetek 10.)

Miután Olosz Levente 2021-ben megvédett, *Marton Ernő életrajza* című disszertációját érdeklődéssel és élvezettel forgattam, várakozással vettem kézbe (töltöttem le) újabb, tavaly megjelent könyvét is. Ebben a történész nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy megírja a magyarországi zsidóüldözések egyik legvitatottabb fejezetéről szóló közéleti és tudományos diskurzusok 80 éves történetét. A kötet a budapesti cionista mentőbizottság 1944-es tevékenységéről folytatott vitákat és beszámolókat követi nyomon, különös tekintettel annak egyik vezető alakja, a kolozsvári újságíró Kasztner Rezső szerepére. Mint ismert, Kasztnernek és társainak elsősorban Adolf Eichmann és Kurt Becher SS-tisztekkel a megszállt Magyarországon és Svájcban folytatott tárgyalásai a megmaradt magyar (illetve európai) zsidóság áruért és különféle értékekért történő kivásárlásáról végül kudarcot vallottak, azonban egy 1684 fős csoportnak sikerült megmenekülnie az ún. Kasztner-vonaton. „A dolgozat célja – olvassuk a Bevezetőben – a Kasztner-ügy kapcsán kialakult polémia elemzése azáltal, hogy a két tábor, a Kasztner-t hősnek és árulónak kikiáltók érveit és azok létrejöttének körülményeit megvizsgálja, ennek alapján a vita dinamikáját felvázolja, valamint magyarázza heveségének okait.” (8.) Ez az önmagában is ambiciózus célkitűzés bonyolódik azáltal, hogy rögtön a következő mondatból kiderül: „A két oldalon álló tábor mellett kialakult egy történészi, objektivitásra törekvő narratíva is, amely a közbeszédben mindmáig nem vált uralkodóvá.”

Olosz Levente rendkívül adatgazdag könyve alapos kutatás eredményeként született meg. Egyfelől áttekintette a Kasztner-ügyről született publikációkat Randolph Brahm 2010-es holokauszt-bibliográfiája nyomán, másrészt digitális és könyvtári gyűjtemények alapján összeállított sajtóadatbázist elemzett. Emellett levéltári kutatást is végzett az Országos Levéltárban, a haifai Strochlitz Intézetben, a Moreshet Levéltárban, a Yad Vashem irattárában és a United States Holocaust Memorial Museumban.

* A szerző az ELTE TáTK oktatója, a TK kutatója. E-mail: zombory.mate@tatk.elte.hu.

A Kasztner-ügy hatástörténete tudományos és közéleti szereplőinek és a főbb vitapontoknak a számba vétele a téma gazdagságából adódóan már önmagában elismerésre méltó teljesítmény. Ugyanakkor Olosz Leventének nem sikerült maradéktalanul megvalósítania a maga elé kitűzött célt, vagyis hogy történeti magyarázatot adjon a Kasztner-ügy utóéletére. Ennek oka részben az, hogy elmarad a közéleti és tudományos diskurzusok egymáshoz való viszonyának tisztázása. Így például a szerző nem indokolja meg, hogy munkájában miért választ eltérő földrajzi fókuszot a közéleti és a tudományos nyilatkozatok esetében. A közéleti vitákat elsősorban, ha nem is kizárólag, a magyar és az izraeli nyilvánosságban veszi szemügyre, míg a szakirodalmi merítés ennél tágabb. A szöveg egyenetlen abból a szempontból, hogy a kiválóan megírt és érdekfeszítő részeket (például a kolozsvári és az izraeli magyar szcéna elemzése), melyek a szerző kutatási területéhez tartoznak, többé-kevésbé szokványos szakirodalmi összefoglalók váltják. A közéleti viták dinamikáját végül nem tárja fel a szerző, az újabb és újabb moralizáló összecsapások elemzési szempontból nem hoznak újat a korábbiakhoz képest. A könyv a Kasztner-diskurzusok történeti elemzéséből végül a közéleti állásfoglalások történettudományos cáfolatává alakul. Összességében Olosz munkája ahhoz áll közelebb, hogy a laikus viták szakmai bírálatát adja, a historiográfia dinamikájával sokkal kevésbé foglalkozik. Továbbá a Kasztner-akcióról tett állásfoglalások csoportosítása, azonkívül, hogy vannak pró és kontra megszólalások, ad hoc jellegűnek tűnik.

Első lépésben, mielőtt belekezdené voltaképpen témájába, a Kasztner-akció narratíváiba, a szerző röviden összefoglalja, mi is történt valójában. Ez a tény vs. reprezentáció megközelítés nincs problematizálva, holott egyáltalán nem magától értetődő. A Kasztner-ügyről alkotott szakmai tudásunk is fejlődésen, illetve változáson ment keresztül. Leegyszerűsítve: egy ilyen változás lehet, hogy a kezdeti vádak később magyarázatokká alakulnak át azzal összefüggésben, ahogyan arra az elérhető történeti források bővülése lehetőséget ad. Olosz az elemzést „A háború utáni magyarázatok” címszó alatt kezdi, azonban magyarázatok helyett a háború utáni vádak mutatja be, amelyek Kasztner és akcióját érték. Cionista és nem cionista zsidó, illetve nem zsidó részről megfogalmazott ítéletekkel egyaránt foglalkozik. Elemzéséből nemcsak az derül ki, hogy a Kasztner elleni főbb vádak, miszerint nem informálta a zsidóságot, és ezzel hozzájárult a tömeges gyilkossághoz, a rokonainak és elvbarátainak kedvezett, tárgyalásai során anyagi hasznot húzott az áldozatokból, már ekkor, a negyvenes évek közepén elhangzottak, hanem az is, hogy a korabeli ítéletek markánsan különböztek a cionizmushoz fűződő viszony szerint. Egyrészt a háború alatti zsidó vezetőség megítélése radikálisan különbözött aszerint, hogy a zsidó tanácsokról vagy a cionista szervezetekről volt szó, másrészt aszerint, hogy a megszólaló hogyan viszonyult a cionizmushoz magához.

Ezt követően mutatja be a „mentésekben résztvevők értelmezéseit”. Bár Olosz idéz Kasztner néhány leveléből, érdekes módon a kulcsforrást, Kasztnernek a Mentőbizottság tevékenységéről az 1946-ban Bazelben megrendezett 22.

Cionista Világkongresszuson benyújtott beszámolóját, az ún. Kasztner-jelentést, annak állításait, a rágalmak cáfolatait és Kasztner önbemutatóját nem elemzi. Ezáltal lemond arról, hogy az irat közéleti vitákra és a historiográfiára gyakorolt hatását tekintetbe tudja venni. Nem mintha Olosz ne lenne tisztában a források elérhetőségének jelentőségével az ügy recepciójának alakulásában. A meggyilkolt cionista vezető, Komoly Ottó naplójával kapcsolatban megjegyzi, hogy azt lánya nem hozta nyilvánosságra a háború után, ami jelentősen befolyásolta a cionista ellenállásról alkotott képet.

A Kasztner-jelentésnek a magyar hatástörténetben kimutatható következményeit már csak azért is érdemes lett volna elemezni, mert ahogy Olosz felhívja a figyelmet, Zsolt Béla a *Haladás* hasábjain kivonatolva közölte a dokumentumot. Legalábbis Lévai Jenő „újságíróból átvedlett történész” megítélésére, amellyel Olosz a háború utáni magyarzatok utolsó részében foglalkozik, számottevő hatással bírt. A Kasztner-jelentés megismerése magyarázza ugyanis az elmozdulást Lévai *Szürke könyv magyar zsidók megmentéséről* című 1946-os könyvének kritikus hangvétele és a két évvel később megjelent *Zsidósors Magyarországon* megengedőbb álláspontja között. Olosz állításával szemben ugyanis Lévai a *Szürke könyv* írásakor nem ismerhette a beszámolót, amit Kasztner később mutatott be Bázelen. Hozzátehetjük ehhez, hogy az újságíró tőle szokatlanul a *Szürke könyv*ben viszonylag pontosan, fejezetenként közzétette a forrásait. Lévai az Eichmann-per magyarországi visszhangja kapcsán később is előkerül Olosz könyvében. A szerző ismerteti Lévai Kasztner-kritikus álláspontját, majd megjegyzi: „Nem világos, hogy Lévai előző munkájához képest (*Zsidósors Magyarországon*) minek köszönhetően változtatott újból Kasztner megítélésén, de valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha a hatalom elvárásait vagy önkéntes konformizálódást sejtünk a háttérben.” (87.) Jelentősen árnyalja a képet, hogy Lévai előző munkája valójában a *Zsidósors Európában* volt, amely rendkívül kritikus nemcsak a zsidó (világ)szervezetekkel, de a Kasztner-akcióval kapcsolatban is. Utóbbit egyenesen felelőssé teszi a magyarországi deportálásokról szóló svájci sajtókampány végzetes késedelméért (185–187.). Valójában tehát Lévainak a *Zsidósors Magyarországon*-ban elfoglalt elfogadóbb hozzáállása szorul magyarázatra.

A könyv gondolatmenete földrajzilag követi Kasztnert, és a következő részben palesztinai/izraeli megítélésével foglalkozik. Ennek jellegzetessége, mutat rá Olosz, hogy egyrészt „a magyar nyelvű kicsiny nyilvánosság hősként üdvözölte őt” múltbeli tetteiért, azaz megítélése egyöntetűen pozitív volt, másfelől pedig ismertsége lényegében a magyar nyelvű nyilvánosságra korlátozódott. Ez utóbbit Kasztner politikai ambíciói sem tudtak igazán változtatni. Kasztner a Munkapárthoz (Mapaj) tartozott, politikai karrierje csúcán a párt választási listájára is felkerült, illetve előbb a közellátási, majd az iparügyi minisztérium tájékoztatási osztályvezetője volt. Kormányzati, illetve tágabban pártpolitikai szerepléséből következő életének az a fordulata, amely 1957-ben közvetve a meggyilkolásához

vezetett. Az izraeli belpolitika fejleményei, legalábbis az NSZK-val 1952-ben kötött jóvátételi megállapodástól kezdve, könnyűszerrel értelmeződtek a II. világháború és a holokauszt emlékezetének és történetének a kontextusában. Amikor egy jelentéktelen pamfletben Kasztnert kollaborálással és sikkasztással vádolták meg, a kormány politikai lehetőséget (vagy szükségszerűséget) látott a vádak megcáfolásában. Az 1954-ben induló rágalmazási per felpereséből Kasztner szimbolikus vádlottá vált, akit a bíró és a közvélemény egy jelentős része bűnösnek ítélt meg.

Olosz legfőbb állítása, hogy a Kasztnerről szóló „narratívák” a perre vezethetők vissza: „Kasztner akciójának bírálata a perrel vette kezdetét, annak politikai vetülete miatt lett megosztó kérdés először Izraelben, majd az egész világon.” (184.) Csakhogy ez ellentmond annak, amit saját maga korábban kimutatott. Ráadásul Kasztner nem csak Kolozsváron, magyar kontextusban kapott kritikát. A szerepéről sajtóvita bontakozott ki Svájcban, és a cionista vilákkongresszus 1946-ban vizsgálóbizottságot állított fel a kérdésben. Mindez ellentmond Olosz állításának, miszerint „Kasztner és általában a zsidó tanácsok felelősségének kérdése sokáig [azaz a pert megelőzően] csak a magyar-zsidó kulturális térre korlátozódott”. (184.) Vajon milyen szereppel bírt a jeruzsálemi per azon túl, hogy felerősítette és mediatizálta a vádakat, mindenekelőtt azt, hogy Kasztner a tárgyalásaival a zsidó ellenállást hiúsította meg? Milyen szerepet játszott az a valóban újként elhangzott vád, hogy Kasztner a háború után tanúvallomásával mentette korábbi tárgyalópartnerét, Kurt Becher SS-tisztet, Heinrich Himmler Magyarországra küldött gazdasági (értsd: a zsidók kifosztásáért felelős) különmegbízottját? Sajnos ezekre a kérdésekre nem kapunk választ, mert a „Kasztner-per” a vizsgált diskurzusok origójaként értelmeződik.

Olosz szerint a pert követően a Kasztner-ügy „kiteljesedett” az izraeli sajtóban, könyve következő fejezeteiben ennek megfelelően mutatja be a pró és a kontra álláspontok főbb képviselőit. Ezek között ott van Joel Brand, aki szintén a Mentőbizottság tagja volt (és akinek az 1958-as angol kiadásban idézett könyve német eredetiben már 1956-ban megjelent), vagy a Mapaj párt politikai ellenfelei. A politikailag inspirált Kasztner-értelmezések megszilárdulnak, állítja a szerző. A további fejleményeket a holokauszt emlékeztetőtörténete mentén tárgyalja: Eichmann-per és a hatvanas évek, hatnapos háború, illetve a könyv első nagy tematikus részének utolsó alfejezetében: „magyar államszocialista narratívák”. Az Eichmann-per jelentőségét Olosz abban látja, hogy „a zsidó kollaboránsok ügye az 1960-as években egyértelmű átértékelődésen ment át”, és általában véve a megértés nehézségeit hangoztató (nincs jogunk az ítélkészésre, mert nem voltunk még hasonló helyzetben) hozzáállás került előtérbe. Ez való igaz, azonban Olosz arra is felhívja a figyelmet, hogy az 1961-es per sajátosságai miatt Kasztner akciója kimaradt a kollaboráció átfogó újraértékeléséből. „A holokausztemlékezetben beállt változás Kasztner megszilárdult megítélésén nem változtatott, a kollaboráció vádja tovább kísérte.” (81.)

Bár Olosz „a magyar államszocialista narratívák” taglalásakor a holokauszt témájának tabusítását cáfoló újabb kutatásokból indul ki, mégis mintha nehezen hinnen ezek eredményeiben. Így azt állítja, hogy a Kasztner-perről „néhány másodrendű orgánium érintőlegesen beszámolt” (86.), melyek közül ugyanakkor a hivatalos pártlap *Szabad Népet* idézi. Hasonlóan, a „Kasztner-per” követségi jelentéseken keresztüli magyarországi értelmezésére nem az államszocializmusra vonatkozó fejezetben kerül sor, ami azt a benyomást kelti, hogy a magyar vezetés (ez esetben a külügy) a „tabusítás” jegyében nem foglalkozott a témával. Az Eichmann-per hazai recepciójáról írtakat jelentősen árnyalják a témában megjelent legújabb publikációk (lásd a *Múltunk* 2022/1-es különszámát).

Ezzel végére is értünk a könyv első nagy tematikus egységének, amelyben Olosz Levente a Kasztner-üggyel kapcsolatos közéleti álláspontokat rekonstruálja. Azonban ahelyett, hogy a Kasztnerrel szembeni vádak, illetve mentő ítéletek történeti genealógiáját végezné el, voltaképpen előfeltételezi a „két tábor”. A könyv olvasója már a Bevezetőben megtudja, hogy egyesek hősnek, míg mások árulónak tartják Kasztner akcióját, és tudása csak annyiban gyarapodik, hogy értesül számos állásfoglalásról, amelyeket a szerző besorol valamelyik kategóriába. Persze ez sem kevés. A Kasztner-akcióról szőtt diskurzus az elmúlt 80 évben olyan terebélyessé vált, hogy ember legyen a talpán, aki képes minden kétséget kizáróan rendet vágni ebben a burjánzó szöveghagyományban. Ugyanakkor az Olosz könyvében (intuitíve? – mindenesetre implicite) alkalmazott csoportosítás bizonytalan lábakon áll. A „zsidó közösség kritikái” cím alatt például a baloldali nem zsidó sajtóban megfogalmazott vádak és cionista elismerő nyilatkozatok is ismertet. Egy másik példa a Kasztner izraeli megítélésében feltételezett „magyar vonal”: „Magyar vonalon számottevő erő nem sorakozott fel Kasztner ellen” (64.) – írja, majd sorra következnek az ennek ellentmondó esetek: pamfletok, bizottságok, vagy az Izraelbe delegált akkori magyar diplomaták Kasztner-kritikus megállapításai. A „magyar vonal” odáig vezet, hogy „[A] sajtóban és magánkiadványokban folyt polémia megosztotta az izraeli magyar nyelvű közösséget.” (68.) Vagyis nem volt „magyar vonal”, a megszólalásokat nem lehet megfelelően csoportosítani a magyar/nem magyar kritérium alapján.

Milyen alapon lehetne csoportosítani a Kasztner-akcióval kapcsolatban elfoglalt álláspontokat? Olosz több kategorizációs elvre hagyatkozik: a megszólaló mentésben való érintettsége, politikai pártállása, lakóhelye (ország). Azonban részlegesen és implicite teszi ezt. Érdemes lett volna a munka során reflexió tárgyává tenni a csoportképző változókat: melyik alkalmazható és milyen sikerrel? Lehet-e egyáltalán érdemlegesen csoportosítani a Kasztner-diskurzusokat? Mi következik abból, ha nem?

A helyzetet tovább nehezíti, hogy Olosz a Kasztner-ügy hatástörténetének időbeli változásait is nyomon kívánja követni. Ahogy láttuk, az időbeli változást a holokauszt emlékeztetőtörténetének nagy narratívája révén igyekszik megragadni,

ahelyett, hogy a Kasztner-recepció sajátosságaiból kiindulva igyekezne periodizálni (amiről persze kiderülhet, hogy követi a holokausztemlékezet történeti minitázatát). A két történet korántsem azonos. Ezzel Olosz is tisztában van, amikor rámutat, hogy a holokauszt emlékeztörténetében bekövetkező áldozati fordulat nem érintette Kasztner megítélését, mivel a döntéshozók – okulva a hat évvel korábbi per explozív hatásaiból – igyekeztek a Kasztner-ügyet elválasztani az Eichmann-per-től. Hasonlóan, az „államszocialista narratívák” esetében nem világos, hogy Olosz megállapításai a holokauszt egészére, az Eichmann-perre vagy sajátosan a Kasztner-ügyre vonatkoznak-e.

A fogalmi nehézségeket tovább fokozza, hogy Olosz Levente könyve a közéleti ügy története mellett számot kíván adni a Kasztner-akcióról szóló tudományos diszkurzusokról is. A „Történeti feldolgozások” című, második nagy tematikus rész „Az első izraeli és nemzetközi feltárásokkal” indul. Ebben az a meglepő megállapítás fogalmazódik meg, hogy ezek a feltárások az 1970-es években indultak. Vágó Béla történész mellett a szerző ide sorolja Major Róbert újságíró, a megemlékezés- (jizkor-) könyveket és Biss Andrást, Kasztner Mentőbizottságbeli munkatársát, végül pedig Randolph Brahamet. Persze a történettudomány határai képlekenyek, de hogy e furcsa felsorolásban említettek munkássága minden esetben tudományosnak tekinthető-e, legalábbis kérdéses. Ráadásul Olosz nem tárgyalja a klasszikusnak tekintett korai holokauszt-historiográfiát, ami pedig értékes hozadékokkal szolgált volna. Léon Poliakov (1951), Gerald Reitlinger (1953) vagy Raul Hilberg (1961) mind foglalkoznak a kérdéssel. Különbségeik ellenére abban megegyeznek, hogy a Kasztner-féle tárgyalások legitimitását elfogadják, sikertelenségét pedig a szövetségesek számlájára írják. Mindezt a „Kasztner-per” előtt és után is teszik, ami legalábbis kérdésessé teszi Olosz álláspontját, amely szerint a történetírás a perben megfogalmazott vádakra reagál. (A Kasztner-jelentés historiográfiára gyakorolt hatása valószínűleg nagyobb).

Mindez új megvilágításba helyezi „Az izraeli történészek szemléletváltozása” című fejezet állítását is, amely szerint Kasztner pozitív megítélésére a történetírásban a nyolcvanas években került sor (Izraelben). 1981-ben „[Dov] Dinur könyve volt az első, amely a történelemtudomány módszereivel, elsődleges források tömkelegét felhasználva megkérdőjelezte a tárgyalás során kialakul[t] negatív Kasztner-képet”. (102.) Olosz tekintélyes mennyiségű tudományos munkát tárgyal a következőkben, azonban bármiféle, a Kasztner-ügyre fókuszáló argumentáció nélkül. Többé-kevésbé korrekt összefoglalások sorjáznak egymás után, és sajnos nem derül ki, ezek milyen viszonyban vannak egymással, van-e valamilyen fejlődéstörténet vagy időbeli változás ezek között, esetleg vita. Az mindenesetre kiderül, hogy az izraeli szakma egyöntetűen megcáfolta a Kasztner ellen a perben felhozott vádakat.

Olosz a magyar történeti irodalomról is alapos összefoglalást ad a nyolcvanas évek végétől, „ekkor kezdődött ugyanis el a holokauszt alapos történeti

feldolgozása”. (120.) A magyar szerzők tárgyalása is arra fut ki, hogy kutatásaik megcáfolták a Kasztner-t ért vádakat: a lázadásra vagy szökésre 1944-ben hiányzott az alap-infrastruktúra, és lehetőség sem volt rá; a cionisták igyekeztek tájékoztatni a vidéki zsidóságot a rájuk leselkedő életveszélyről, de egy kiterjedtebb felvilágosítási kampányt nem tudtak volna megvalósítani; a Mentőbizottság stratégiája (tárgyalás az SS-szel) az adott körülmények között célravezetőnek tűnt, a „Kasztner-vonaton” kívüli további kivándorló csoportok szervezésének balsikere nem rajtuk múlt.

Ezzel eljutottunk a könyv háromnegyedéig. Még két nagyobb rész következik, azonban az utolsó ötven oldal olvasását megnehezíti, hogy az érvelés redundánssá válik. Az „Új feldolgozások, bekövesedett narratívák, újra kiújult viták” című részből megtudjuk, hogy „A kétezres évektől a szaktörténészek mellett hobbitörténészek, írók, értelmiségiek[,] Kasztner megmentettjei, barátai vagy kritikusai ragadták magukhoz a történetészövés fonalát. A történeti művekkel párhuzamosan, azoktól sokszor függetlenül regényes, féltudományos vagy áltudományos művekben tovább erősítették az áruló narratíváját, esetlegesen azokat további szélsőséges nézetekkel egészítették ki”. (148.) Persze az olvasó ekkor már jól tudja, hogy ez korábban is pontosan így volt, de sajnos arra nem kap választ, hogy mennyiben más a 2000-es évektől datált korszak, ha pedig nem más, akkor miért érdemes tárgyalni. Sorjáznak tovább a Kasztner-ügy egyes aspektusairól szóló művek rövid összefoglalói anélkül, hogy a korábbiakhoz képest bármiben is újat hoznának a gondolatmenetbe. Persze elképzelhető egy olyan állítás is, amely a Kasztner-ügy utóéletének lefolyásában az állandóságot és időtlenséget fogalmazza meg, de itt valószínűleg nem erről van szó. Ilyen állítást Olosz nem fogalmaz meg, ehelyett egyfajta történeti változást feltételez, legalábbis erre utalnak a fejezetek, alfejezetek címei.

Nem biztos, hogy minden kétséget kizáróan szét lehet szálazni a Kasztner-komplexum fejlődéstörténetét. Mindenesetre Olosz munkájából kitűnik, hogy a megszólalások pozíciója (érintettség) alapján erre kísérletet lehet tenni. A történész világosan megfogalmazza, hogy egy közéleti (közhasználatú) és egy objektív tudományos szál fut egymás mellett történetileg. Ezeken belül pedig van némi koherencia: előbbi a mindenkori jelen kontextusában hasznosítja újra a hős vagy áruló morális kategóriáit, utóbbi pedig kvázi állandósággal, „egy részt-más részt” szemléletben a mindennapi megismerés számára nehezebben hozzáférhető tapasztalatokat közvetíti. Persze bonyolítja a képet, hogy a két szál időről időre metszéspontba kerül. Ennek történeti vizsgálata sajnos elmaradt, pedig valószínűleg újszerű eredményekkel járt volna.

A könyv „Kasztner közéleti emlékezete” címmel a művészi feldolgozások – színmű, film, emlékmű – felsorolásával zárul. Ez a rész szintén nem jár a korábbiakhoz képest érdemi többlettudással, mivel a művészi megformálás elemzése helyett lényegében besorolja az alkotásokat a „két narratíva” valamelyikébe.

Sajnos a könyv nyelvi állapota lesújtó, a helyesírási, egyeztetési hibák, elütések néhol a megértést veszélyeztetik. Kár, hiszen átfogó jellege és adatgazdagsága miatt Olosz Levente munkája méltán tarthat igényt a tág értelemben vett Kasztner-recepció iránt érdeklődő olvasók figyelmére.